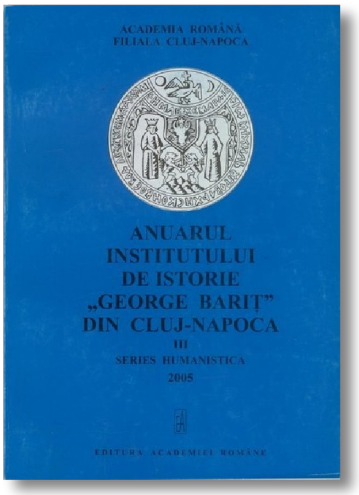

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Conformitatea și devianța de la normele sociale – categorii ale integrării și devianței sociale

Marioara Petcu

How to cite this article:
Petcu, Marioara (2005) *Conformitatea și devianța de la normele sociale – categorii ale integrării și devianței sociale*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 3, pp. 29–40. DOI: 10.5281/zenodo.22965578

© 2005: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONFORMITATEA ŞI DEVIANŢA DE LA NORMELE SOCIALE – CATEGORII ALE INTEGRARII ŞI DEVIANŢEI SOCIALE

Marioara Petcu

Institutul de Istorie „George Barițˮ din Cluj-Napoca

1. CONFORMAREA LA NORMELE SOCIALE – CATEGORIE A INTEGRĂRII SOCIALE

Orice societate tinde, în cadrul procesului de socializare, să păstreze conştiinţa şi coeziunea sa internă prin conduitele adecvate ale membrilor săi şi anume prin conduitele de conformare la modelul normativ al societaţii, prin prevenirea „devierilorˮ de la acest model şi prin interiorizarea de către indivizi a valorilor şi normelor sociale.

Finalitatea procesului complex de socializare se structurează în integrarea socială realizată prin acţiunea factorilor de **socializare** instituţionalizaţi şi neinstituţionalizaţi şi totodată prin mecanismele formale şi neformale ale **controlului social**.

Apariţia şi proliferarea unor forme de devianţă şi delicvenţă la anumiţi indivizi şi grupuri sociale se identifică cu eşecuri ale socializării, cu nerealizări ale funcţiei **controlului social**.

Analiza dimensiunilor teoretice şi metodologice ale fenomenelor antisociale, precum devianţa şi infracţionalitatea, se pot deduce din studierea aprofundată şi nuanţată a socializării, integrării şi controlului social.

Procesul de socializare cu internalizarea normelor şi valorilor unui grup social angrenează treptat trecerea de la controlul social la autocontrol şi transformarea comportamentului de la o formă normativă cu reglare externă la o formă care se motivează intern.

Integrarea socială finalizată, cu echilibrul dintre norme şi conduitele umane, conduce, prin mecanismul unor adaptări şi ajustări normative, la apartenenţa şi participarea la un set de norme. Această integrare normativă conduce în mod eficient la articularea modelelor normative cu procesul motivaţional, astfel încât indivizii să acţioneze conform normelor prescrise.

Integrarea eficientă a individului cu calibrarea lui la universul normativ nu se identifică cu un comportament anumit pe care să-l încurajeze sau să-l interzică, ci se referă la o clasă de situaţii cu care îşi manifestă dezacordul şi la o altă clasă de comportamente pentru care grupul sau societatea îşi manifestă adeziunea.

An. Inst. de Ist. „G. Barițˮ din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. III, 2005, p. 29–40

De pe aceste poziţii, M. Sherif nota despre **normă** ca fiind un „standard sau o scală constituită din categorii ce definesc o marjă de comportamente şi atitudini acceptabile şi o marjă de comportamente şi non-atitudini acceptabile pentru membrii unei unităţi sociale”[1].

Pornind de la paleta largă de comportamente ca acceptabile în cadrul normei, J. Maisonneuve vorbeşte de marje de toleranţă, ce sunt dependente de gradul de importanţă al normei pentru destinul grupului. În această accepţiune, în reglarea normativă, nu interdicţiile şi constrângerile precise prevalează, ci permisivitatea şi variabilitatea comportamentală. În acest sens, grupurile admit existenţa diferenţelor individuale în raportarea la normele proprii, universul normativ al unui grup fiind rareori un ansamblu omogen şi uşor de identificat. Dacă unele norme sunt necontestate, altele sunt acceptate de unii şi recuzate de alţii[2].

Se conturează, aşa cum apare şi în distincţia lui Opp Napier şi Gershenfeld, diverse tipuri de norme. Se întâlnesc norme editate de autorităţi, ca reguli codificate, formale, numite şi reguli scrise. Acestea se prezintă sub forma unor reglementări ce intenţionează să devină norme de grup şi sunt întărite prin sancţiuni organizaţionale. Adeziunea la aceste reguli este destul de departe de cea pe care o prevăd statutele organizaţiilor[3].

Cu o forţă mai mare de acţiune, normele informale se dezvoltă prin interacţiunea membrilor grupului şi devin evidente în momentul în care sunt violate. Normele inconştiente, în care presiunea nu este simţită şi confruntarea vine de la sine, se constituie treptat, fără ca membrii să realizeze că participă la această geneză. Indivizii, neconştientizând acest tip de norme, nu le opun rezistenţă şi în consecinţă au un mai mare impact.

Înseriind capacitatea normelor de a ghida comportamentele la nivelul unei scale, s-au dispus norme de la cele care stârnesc reactanţă şi sunt cele mai neputincioase, până la cele interiorizate şi inconştiente, care sunt cele mai influente. Astfel, **conformismul**, pornind de la existenţa unei norme dominante, se exprimă în comportamentul indivizilor prin acceptarea comportamentelor prevăzute de această normă.

1.1. TIPURILE DE CONFORMISM

Autori ca M. Deutsch şi H.B. Gerard disting două tipuri de influenţă socială, şi anume: ***influenţa informaţională*** şi ***influenţa normativă***[4].

---

[1] M. Sherif, *Psychologie Sociale et Expérimentation*, Paris, Mouton, 1969.

[2] J. Maisonneuve, *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Iaşi, Edit. Polirom, 1996.

[3] *Ibidem*.

[4] M. Deutsch, H. B. Gerard, *Étude des influences normatives et informationnelles sur le jugement individuel*, în: *Psichologie sociale théorique et experimentale*, C. Faucheaux, S. Moscovici (éds), Paris, Mouton, 1971.

Influenţa informaţională intervine când individul crede că informaţia venită de la celălalt este o sursă de adevăr. Este determinată de gradul de credibilitate al sursei şi de gradul de incertitudine al subiectului în propria sa judecată. Pornind de la teoria comparării sociale a modelului lui Festinger, sursa este considerată aici un garant al adevărului, o reducătoare de incertitudini prin simbolistica caracteristicilor sale sociale.

Influenţa este ***normativă*** atunci când individul se conformează „aşteptărilor pozitive" pe care le-ar emite sursa în privinţa lui. Sursa este percepută ca asigurându-i o aprobare socială.

În 1958, H. C. Kelman identifică trei forme principale de conformism, având fiecare o rezultantă modelatoare asupra comportamentului, dar prin metode diferite[5].

Astfel, o primă formă de conformism pe care o identifică Kelman este ***obedienţa***, ce joacă un rol pur instrumental. Obedienţa constă în adoptarea opiniei majorităţii, din dorinţa de-a câştiga aprobarea grupului şi de-a evita situaţiile dezagreabile ce ar putea rezida din noncomformismul său. Deci, obedienţa asigură o reglare a raporturilor cu sursa de influenţă, propriile sale credinţe nefiind atinse. Un asemenea proces apare în condiţiile unor relaţii de influenţă bazată pe raporturi de putere. Caracteristica remarcabilă a obedienţei este că modelarea comportamentului nu durează mai mult decât durează situaţia care o impune; odată ce sursa, agenţii de influenţă nu mai sunt prezenţi, individul va înceta să se conformeze[6].

A doua formă de conformism, în viziunea lui Kelman, este ***identificarea*** şi se caracterizează prin dorinţa subiectului de a stabili sau menţine relaţii pozitive cu grupul pe care-l consideră atractiv. Subiectul ar ajunge să creadă cu adevărat ceea ce susţine, pertinent fiind nu răspunsul specific la un conţinut specific, ci relaţia sa cu grupul.

Acest proces ar acţiona nu numai când grupul poate controla răspunsurile subiectului ci şi când grupul este vizibil pentru subiect.

Cea de a treia formă a conformismului, identificată de Kelman, este ***interiorizarea***, care intervine atunci când atitudinile conformiste nu provin nici din controlul social, ca în cazul obedienţei, nici din vizibilitatea grupului, ci numai din invocarea conţinutului informaţiei. Mecanismul constă în integrarea noii informaţii în sistemul propriu de valori al subiectului, în modalitatea lui subiectivă de înţelegere a lumii şi moralităţii. Această interiorizare a informaţiei în propriul sistem valoric are loc atunci când subiectul consideră că informaţia are valoare intrinsecă.

---

[5] H. C. Kelman, *Compliance, Identification and Internalization, tree Processes of Atitude Change*, „Journal of Conflict Resolution", 2, 1958.

[6] *Ibidem*.

În cadrul acestui tip de conformism, comportamentul specific este posibil să dureze mult mai mult timp decât o situaţie concretă, deoarece individul a adoptat pentru sine acest tip de comportament, făcându-l să devină parte a sistemului său propriu de valori.

Obedienţa, ca supunere a individului în faţa ordinului unei autorităţi legitime, Septimiu Chelcea o notează cu termenul de ***complianţă***, considerând că noţiunea de obedienţă, ascultare capătă sensuri peiorative[7].

Între ***conformism şi obedienţă*** există unele ***diferenţe***. Deşi în viaţa cotidiană există tendinţa de confundare, cele două tipuri de influenţă prezintă diferenţe semnificative. S. Milgram este autorul care insistă asupra acestei distincţii, apreciind că în obedienţă diferenţa de statut dintre sursă şi ţintă joacă un rol important, în timp ce conformismul se produce între membrii cu statute egale ai aceluiaş grup[8].

Tot Milgram a mai subliniat şi caracterul explicit al ordinului din situaţiile de obedienţă, opus caracterului implicit al presiunii de grup.

De asemenea, obedienţa presupune un anumit comportament pe care sursa de influenţă nu ţi-l însuşeşte; în conformism această disimilaritate nu există, subiectul adoptând modelul de conduită al celorlalţi membrii ai grupului.

Tot Milgram mai evidenţiază şi distincţia următoare, între obedienţă şi conformism: dacă în obedienţă subiectul evocă intervenţia sursei drept cauză a comportamentului său, subiecţii conformişti sunt mai curând înclinaţi să nege influenţa grupului. De aici şi resimţirea de către subiecţi a presiunii instanţelor înzestrate cu putere, spre deosebire de presiunea majoritară.

Conformismul, după cum s-a observat, ia semnificaţii diferite, în funcţie de situaţiile care antrenează mecanisme distincte. Acestea depind, în final, de caracteristicile sursei şi de condiţiile în care trebuie să se pronunţe subiecţii, adică de raporturile specifice fiecărei situaţii.

Conformismul corespunde unei situaţii în care interacţiunea unui individ cu un grup dă naştere unei presiuni ce se exercită asupra lui. Aceste presiuni sunt la nivelul influenţării judecăţii (deci, de a judeca la fel ca grupul) sau al acţiunii concordante cu grupul.

Desigur, multe comportamente similare cu a celor din jur nu reprezintă un comportament conformist. Unele dintre conduitele similare pot fi manifestări ale unor uniformităţi naturale determinate de stimuli fizici. Totuşi, este în afara oricărei îndoieli că indivizii desfăşoară comportamente ca răspuns direct la influenţele exercitate asupra lor. Conformismul constituie adesea dorinţa de a fi în consens, în acord manifest cu grupul, pentru că desprinderea de grup, prin îndepărtarea de la normele acestuia, se poate solda cu pierderea statutului sau identificarea ca anormal.

---

[7] S. Chelcea, *Personalitate şi societate în tranziţie*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Tehnică, 1994.
[8] S. Milgram, *Soumission á l'autorité*, Paris, Colman Lévy, 1974.

1.2. CERCETĂRI DE PSIHOLOGIE SOCIALĂ REFERITOARE LA CONFORMISM

Problema generală a conformităţii sociale, a ***aplicabilităţii*** în domeniul ***psihologic***, şi a descifrării mecanismului psihologic ce acţionează la nivelul conformismului social au făcut obiectul unor cercetări celebre de acum.

În studiile de psihologie asupra conformismului sunt renumite ***experimentele lui Asch*** („efectul Asch")[9] şi ***Milgram*** (cu „efectul" ce-i poartă numele)[10].

Scopul experienţelor lui S. E. Asch era să observe procesele care determină gradul de independenţă sau de supunere a unui membru faţă de un grup ce exercită o influenţă uniformizatoare. Obiectivul principal al experimentatorului a fost de a dovedi că fiecare persoană se conformează unei judecăţi colective în mod conştient şi o acceptă în virtutea unor motive obiective.

Experienţa lui Asch a devenit celebră şi constă în reunirea unor subiecţi experimentali în grupuri, având ca sarcină efectuarea unui exerciţiu de comparare a lungimii. În faţa subiecţilor se află trei linii de lungimi diferite, ei trebuind să distingă dintre acestea pe cea egală cu o lungime etalon. Sarcina este clară şi obiectivă, deoarece diferenţa dintre linia etalon şi cele trei linii de comparaţie sunt evident perceptibile pentru fiecare subiect. Subiecţii sunt constituiţi în grupe formate din şapte până la nouă persoane. În cadrul fiecărui grup numai unul dintre subiecţi nu este pus în temă, restul subiecţilor fiind complicii experimentatorului, instruiţi să dea un răspuns fals de şapte ori din douăsprezece încercări, în unanimitate perfectă şi înaintea subiectului neinformat.

Rezultatele se cifrează într-un raport de unu din patru subiecţi, care se conformează grupului, dând un răspuns eronat. Pornind de la o tendinţă general umană, aceea de conformare, reacţia este de-a ne comporta ca toţi ceilalţi, excepţiile fiind rare în a spune „negru" când majoritatea spune „alb".

Motivele care fundamentează comportamentul conformist sunt, în general, cele generate la unii subiecţi de certitudinea că majoritatea membrilor grupului dau, într-adevăr, estimări corecte, iar la alţi subiecţi din dorinţa de-a nu se diferenţia.

Subiecţii sunt foarte preocupaţi de a nu devia în raport cu grupul, de-a nu se distinge şi sunt mai puţin preocupaţi de exactitatea sau inexactitatea raţionamentului.

Influenţa este de-a dreptul transparentă. Indivizii sunt conştienţi de presiune şi acţionează într-o manieră raţională, fie pentru că au mai multă încredere în raţionamentul grupului decât în propria lor părere, ilustrând maxima „mai multe perechi de ochi văd mai bine decât una singură", fie din complezenţă, urmând opinia majorităţii pentru a nu se distinge de aceasta.

---

[9] S. E. Asch, *Studies on Independance and Conformity: A minority of One Against Ananimous Majority*, „Pshyhological Monographs", 70, 1956.

[10] S. Milgram, *op. cit*.

Experimentul lui Asch demonstrează că oamenii se comportă raţional, în mod iraţional. Aceasta oglindeşte o supunere a individului în faţa majorităţii, fără a fi totuşi oarbă, pentru că atunci când este singur individul îşi conservă integritatea şi judecata. Această atitudine controversată în grup şi individuală ilustrează modelul ***supunerii publice*****,** care este compensată de ***independenţa particulară***.

Experimentul lui Asch are meritul de a fi arătat care factori îl determină pe individ să negocieze cu grupul, în afara presiunilor uniformizatoare ale grupului. Este vorba de conştiinţa dezacordului dintre sine şi celălalt, dezacord care dă naştere unui conflict generator de incertitudine, anxietate, ce pare să se rezolve prin adoptarea unei atitudini de dependenţă a unuia faţă de celălalt.

Un alt studiu impresionant este cel efectuat în 1963 de ***S. Milgram*** asupra puterii de influenţă pe care o au rolurile sociale asupra comportamentului uman[11].

În ***experimentul lui Milgram*** presiunea socială este explicită constând în ordin, în somaţie de supunere. Experimentatorul uzează nu numai de rolul său de instructor, ci este o explicită sursă de influenţă.

Experimentul constă în producerea unor şocuri electrice cu o intensitate crescută gradual, ca o pedeapsă aplicată pentru eşec în probă. Subiecţii sunt luaţi în cupluri, unul fiind subiectul naiv, celălalt complicele experimentatorului. Subiectului naiv i se aplică întotdeauna rolul de profesor, iar complicelui cel de elev (sau victimă).

Complicele, la sarcina pe care o are de îndeplinit, răspunde greşit, conform unui plan prestabilit, iar subiectul, conform instructajului, trebuie să aplice elevului (complice) pedepse pentru fiecare răspuns greşit. Şocurile electrice aplicate nu erau, bineînţeles, administrate în realitate, dar impresia de realitate era foarte veridică, fiind susţinută de un voltmetru ce indica intensitatea şocului corespunzând intensităţii alese.

Consemnul existent în experiment preciza că pentru fiecare eroare nouă intensitatea şocului trebuia să crească. Experimentul lua sfârşit numai atunci când subiectul în rolul de profesor era obligat să administreze 3 şocuri de 450 volţi, deci şocurile cu intensitatea maximă prevăzută.

Subiectul (rolul de profesor) primea un feed-back realist din partea elevului (complice), constând în reacţiile verbale ale acestuia la voltajul aplicat. Astfel, la 120 de volţi elevul strigă că şocurile sunt dureroase, la 150 anunţă că refuză să continue (experimentatorul îi cere să continue). La 180 de volţi, el strigă că nu mai poate suporta. La 270 se aude un strigăt de agonie, la 300 de volţi el horcăie şi nu mai răspunde la întrebări. Ori de câte ori subiectul ezită să aplice şocurile electrice, mereu crescânde, experimentatorul îi cere să continue cu incitări gradate de la incitări verbale de tipul „Continuaţi!”, la „Experimentul cere să continuaţi!” la „Este absolut necesar să continuaţi!” până la „Nu aveţi încotro, trebuie să continuaţi!”.

[11] S. Milgram, *op. cit*.

Pe măsura înaintării în desfăşurarea experimentului şi deci a aplicării crescânde în intensitate a şocurilor, conflictul resimţit de subiect se amplifică. Ca o consecinţă încep să apară ezitări, tentative de abandonare a acţiunii. Dar, de fiecare dată, experimentatorul intervine cu incitări crescânde în gradualitate. Dacă subiectul refuză să se supună incitării experimentatorului, proba ia sfârşit. La nevoie, experimentatorul intervine cu îndemnul liniştitor că deşi şocurile sunt extrem de dureroase ele nu produc o leziune permanentă. O altă intervenţie absolut obligatorie a experimentatorului, efectuată în finalul experimentului cu scopul de a-l deculpabiliza pe subiect, pentru a ieşi din laborator cu „conştiinţa împăcată", este explicaţia dată subiectului despre adevăratul scop al experimentului şi deci şi despre faptul că şocurile nu erau administrate cu adevărat.

În desfăşurarea experimentului se urmăresc: şocurile medii, maxime, dincolo de care subiecţii refuză să continue experienţa, în ciuda îndemnurilor, până la poruncă, ale experimentatorului şi procentajul de subiecţi care acceptă să aplice şocuri până la 450 de volţi.

Rezultatele obţinute au depăşit aşteptările, în sensul că 62,5% subiecţi s-au supus, aplicând şocuri până la 450 de volţi.

S-a observat că experimentatorul dispune de o putere nebănuită, influenţa exercitată de acesta fiind foarte mare în condiţiile în care starea conflictuală a subiecţilor creşte. Pe parcursul experimentului, se amplifică conflictul între conştiinţa că tortura concretizată în şocuri cu intensitate puternică este o faptă rea şi necesitatea de a respecta angajamentul faţă de examinator.

Cu toată tulburarea resimţită de subiect şi tentativa de-a se opune experimentatorului, marele procent de conformare, la îndemnurile examinatorului, Milgram îl atribuie în mod direct puterii de influenţă a rolurilor sociale.

Prin participarea la experiment şi adoptarea rolului adecvat, subiecţii s-au simţit ca şi când ar fi stabilit un ***contract social*** care presupune o comportare obedientă din partea lor. În viziunea lor despre contract era implicată şi o atitudine responsabilă din partea examinatorului.

Astfel, mulţi subiecţi au justificat perseverenţa lor prin faptul că le-a impus o încredere deosebită responsabilitatea ştiinţifică a experimentatorului, deoarece experimentul s-a desfăşurat într-o universitate de mare prestigiu – Yale. (Un experiment ulterior efectuat de Milgram într-o instituţie obişnuită s-a soldat cu un nivel de obedienţă mai scăzut; numai 50% dintre subiecţi se conformau până în final, aplicând întreaga gamă de şocuri, dar şi acest procent este foarte ridicat).

Un alt factor introdus în situaţia experimentală a fost utilizarea de către experimentator a „provocărilor" verbale, până la gradualitatea maximă concretizată în formula „Nu ai de ales, trebuie să continui!". Deşi nu este adevărat că subiectul nu avea de ales şi că trebuia să continue, subiectul se supunea fiindu-i mai greu să refuze decât să continue, deoarece în caz contrar ar fi comis un act de neascultare faţă de autoritate, deci o infracţiune de ***expectanţă de rol.***

O altă caracteristică a studiului lui Milgram l-a constituit responsabilitatea asumată de examinator prin rolul său, prin poziţia sa oficială (purta un halat care părea să simbolizeze rolul pe care îl juca şi în plus şi expectanţele faţă de rolul

subiectului). Astfel, deşi credeau că ceea ce li s-a cerut este greşit din punct de vedere moral, nu se considerau responsabili moral de fapta lor, deoarece acţiunea nu era sub controlul lor conştient, ci sub cel al examinatorului.

Milgram a evidenţiat şi anxietatea foarte puternică cu care se confruntă oamenii când sunt puşi în situaţia de-a contraveni comportamentului social impus de expectanţe.

Subiectul din experimentul lui Milgram, legat de obedienţă, manifestă un înalt nivel de anxietate, când îşi propune să nu se supună experimentatorului. Reacţiile emoţionale care apar arată cât de adânc se interiorizează normele sociale şi comportamentele sociale ale rolului.

Un rol important în reacţia comportamentală a subiectului îl joacă şi ***feed-back***-ul înregistrat de subiect de la elev.

Astfel, Milgram operează sub raportul feed-back, cu faza în care acesta reacţiona la calea ***vocală*** la rugăminţile victimei, o altă fază fiind ***feed-back***-ul ***la distanţă***, când subiectul nu auzea gemetele victimei, ci numai loviturile în perete şi ***feed-back***-ul ***de proximitate*** cel mai puternic, când reacţiile victimei erau vizualizate şi auzite, aflându-se în aceeaşi încăpere cu subiectul.

În condiţia de contact, subiectul trebuia să apese pe mâna victimei pentru ca aceasta să simtă şocurile.

Rezultatele sunt frapante, şi anume, între feed-back-ul la distanţă şi cel vocal se înregistrează o diferenţă mică. Auzirea strigătelor nu este suficientă pentru a diminua efectul de obedienţă, apărând o restrângere a câmpului cognitiv, în sensul că subiectul încearcă să ignore consecinţele actelor sale, ca şi cum ar fi incapabil să facă relaţia între actele sale şi consecinţe (fapt alimentat de separarea fizică a subiectului şi victimei).

Apare totuşi o diferenţă, şi anume, subiecţii care nu se supun abandonează mai devreme experimentul, la un nivel diminuat de şoc mediu maxim în condiţii de feed-back vocal.

Manifestările victimelor accelerează nesupunerea, fără să diminueze procentul de supunere. Gradul de nesupunere creşte în condiţiile în care victima poate fi văzută şi cu atât mai mult atunci când se adaugă componenta contactului fizic. În această situaţie, subiectul devine conştient, la vederea reacţiilor dureroase, de consecinţa actelor sale şi, mai mult, iese în evidenţă legătura dintre cauză şi efect, între actele proprii şi consecinţele pentru celălalt. În această situaţie, tensiunea resimţită sporeşte până într-atât încât poate duce la nesupunere faţă de examinator. Dar vizualizării victimei i se sumează faptul că subiectul devine vizibil pentru victimă, devenind astfel salient în câmpul cognitiv, adică se poate privi ca într-o oglindă.

Deci, în condiţiile situaţiei de proximitate faţă de victimă, reducerea obedienţei faţă de autoritate apare nu numai dintr-o conştientizare a actelor proprii, ci şi dintr-o dinamică psihosociologică, ţinând de percepţia de sine a subiectului, percepţie care devine evidentă atunci când subiectul poate fi văzut de victimă.

Ideea emisă de Milgram, pentru a explica rezultatele experimentului său, este că orice element individual, pentru a se insera într-o structură socială nouă, trebuie să sufere o modificare. Dacă subiectul se consideră autonom şi iniţiator al propriilor sale gesturi, el nu se mai consideră ca atare în momentul când intră într-o structură socială ierarhică.

Starea agentică (termen introdus de S. Milgram şi care semnifică faptul că subiectul se consideră agentul executiv al unei voinţe suverane pe care o acceptă) aruncă propriile sale responsabilităţi asupra instanţei decizionale din structura socială sau asupra funcţiilor acestei structuri.

Un studiu efectuat de Moscovici sugerează că nu are importanţă numărul de persoane cu o anumită opinie, ci consecvenţa cu care este susţinută o anumită opinie.

Astfel, în ***experimentul lui Moscovi*****ci,** un individ sau o minoritate disidentă exercită o influenţă asupra majorităţii chiar şi atunci când nu au autoritatea necesară şi nu se bucură apriori de încrederea celorlalţi[12].

Pornind de la experienţele lui Asch, care evidenţiază că mulţi indivizi se conformează pentru a evita statutul de distincţie, se subliniază că ei resping cu toată forţa ideea de-a fi asociaţi unui individ sau minoritate deviantă. Ei îşi sacrifică uneori propria judecată, conformându-se majorităţii. Dacă conformarea cu majoritatea este raţională, oricine poate concluziona că este iraţional să fie influenţat de o minoritate, chiar dacă acceptă, în ciuda a tot ceea ce i se opune, această influenţă.

Moscovici se opreşte asupra evidenţierii caracterului inconştient al fenomenului de influenţă socială, plecând de la ***conflict.***

Din viaţa cotidiană, se descifrează, ca un fapt binecunoscut şi trăit de noi toţi, acel sentiment de neplăcere sau confuzie când este confruntat cu o părerea sau evaluare diferită de a sa. Acest sentiment este însoţit de o anumită stare tensională. Fără să vrem, avem tendinţa de a evita aceste „diferende", care alimentează tensiunea. Se ştie că diferendele şi conflictele sunt greu atât de suportat, cât şi de depăşit.

Din experienţa lui Asch, se subliniază, prin conformare la opinia majorităţii, tocmai această tendinţă de evitare a unui conflict cu aceasta. Consemnul apare din necesitatea de a trăi în armonie cu ceilalţi, de a te simţi un membru al grupului, ştiind că disensiunile ameninţă această coeziune.

Individul care are o opinie proprie nouă, diferită de cea a grupului, prin exprimarea judecăţii sale particulare, intră inevitabil în conflict cu grupul majoritar. El, prin emiterea judecăţii sale particulare, interpelează majoritatea, repunând în discuţie unele idei şi relaţii de supunere şi de redefinire a unor realităţi cu care toată lumea pare să fie de acord.

Această atitudine a individului sau a minorităţii opuse majorităţii accentuează conflictul şi evidenţiază substratul care o distinge, evidenţiere care este cu atât mai bine pusă în valoare cu cât accentuează elementele de diferenţiere, de menţinere pe poziţie.

[12] S. Moscovici, *Psihologia socială a relaţiilor cu celălalt*, Iaşi, Edit. Polirom, 1998.

Moscovici avansează ideea că o parte a majorității este sensibilă la argumentele unui singur individ sau a unei minorități, fie că în particular el gândeşte la fel cu argumentele susținute de acesta, fie că prin contactul cu ideile susținute de minoritate îşi tulbură convingerile existente, fie că se simt atraşi de cei ce îndrăznesc să înfrunte oprobriul public.

Din experiența personală, fiecare dintre noi cunoaşte faptul că de cele mai multe ori trăieşte un sentiment de ambivalență față de individul sau grupul minoritar, care este diferită în cazul unei majorități. Astfel, în fața majorității ne manifestăm o atracție publică, o rezervă sau ostilitate ascunsă, pe când față de o minoritate putem simți, pe lângă o ostilitate publică, o admirație sau chiar invidie ascunsă.

Se formează un conflict între ideea disidentă şi opiniile sau punctele de vedere anterioare. Acest conflict, devenit interior, nu se rezolvă cu uşurință, pentru că nu putem ceda în fața atitudinilor care repun în discuție convingerile noastre anterioare şi pentru că suntem reținuți de forța ataşamentului. Dorința schimbării există, dar forțe interpersonale şi sociale puternice îl determină să refuze asumarea riscului unei asemenea ostracizări sau respingeri, ştiind că apărarea minorității este judecată, de noi înşine şi de ceilalți membrii ai grupului, ca abandonare, trădare a valorilor colective.

Supunerea la punctul de vedere minoritar se face mai ales indirect, fără să îşi dea seama, în scopul de a forța obstacolele provenind din norme şi obişnuințe.

Fenomenul de influență socială, pe lângă implicarea în anumite momente a dimensiunilor conştiente, trebuie să angajeze o atitudine lipsită de prejudecăți de acceptare, aşa cum sublinia Moscovici, a implicării palierului inconştient.

Cercetările legate de studierea conformismului față de grup şi a obedienței față de autoritate s-au dezvoltat prin abordarea sistematică a efectelor suportului social nonconformist.

Şi anume, în acest sens, demne de semnalat sunt diferențele importante între experimentele care folosesc situații perceptive şi cele în care apar judecăți referitoare la opinii, obiective sociale. În contextul judecăților perceptive este suficient ca un alt individ să dea un răspuns diferit de cel al majorității pentru ca subiectul să nu se mai conformeze, indiferent dacă răspunsul celui care se susține în devianță este sau nu un răspuns diferit. Acest fapt subliniază că un rol important îl joacă nu suportul majoritar, ci ruptura consensului majoritar.

În privința judecăților sociale, numai suportul unui individ care împărtăşeşte aceeaşi opinie ca şi subiectul are forța de a-l elibera de sub presiunea uniformizatoare a majorității. Pentru eficacitate, acest suport nu este necesar să fie public, cunoscut de majoritate; este suficient ca subiectul să se simtă confirmat în abordarea proprie şi independentă a realității.

În ceea ce priveşte suportul social la nonconformism, dinamicile aflate în joc depind foarte mult de inserțiile sociale ale partenerilor interacțiunii persuasive, ca şi cele care angajează fenomenele de conformism şi de obedință față de autoritate.

2. DEVIANŢA SOCIALĂ – ABATERE DE LA NORMELE SOCIALE

Devianţa, ca noţiune cu largă utilizare, desemnează, în accepţiunea sa cea mai generală, abaterea sau nonconformismul indivizilor faţă de normele şi valorile sociale. Aceste transgresări ale normelor şi regulilor sociale există în orice societate şi ele pot fi mai mult sau mai puţin deviante. Devianţa este condiţionată de standardele valorice şi morale care orientează acţiunile indivizilor şi de conduitele „normale", „delincvente" şi „anormale", care se constituie prin respectarea sau încălcarea normelor recunoscute de societate, de gradul de toleranţă al societăţii respective şi de gradul de periculozitate pe care îl presupune încălcarea normelor.

Aria de acoperire a comportamentului deviant este largă, mergând de la comportamentele „excentrice", definite de gesturi insolite la dezordine comportamentală, până la comportamente disfuncţionale, aberante şi delincvente, înscrise în aria patologică a tulburărilor psihice, a subculturilor.

J. Fitcher face distincţie între **devianţa pozitivă** şi cea **negativă**. Prima formă, de devianţă, pozitivă, având ca şi caracteristică de bază abaterea de la stereotipurile conformităţii, adoptând creativ norme şi valori superioare, se diferenţiază de devianţă negativă, a cărei notă definitorie este încălcarea sau eludarea indicaţiilor normelor medii[13].

O altă distincţie între **devianţa primară** şi cea **secundară** s-a efectuat de către Edwin Lemert[14]. Acesta a evidenţiat faptul că aproape orice persoană transgresează, din când în când, regulile, dar de o factură temporară şi nerepetitivă, comiţând, astfel, devianţe primare. Persoana care se încadrează în devianţa primară rămâne din punct de vedere social o persoană acceptată, cu un stil de viaţă dominat de comportamentul conformist. Frecvent, ceilalţi ignoră acest tip de devianţă şi nu etichetează individul drept deviant. Un exemplu des întâlnit de devianţă primară este cel care depăşeşte limita legală de viteză sau cel care bea mai mult la o petrecere. Cel care are asemenea manifestări nu se consideră pe sine deviant, deoarece şi reacţia anturajului social este minimă, precum minim este şi efectul acestui tip de comportament asupra conceptului de sine al persoanei.

În situaţiile în care devianţa primară capătă caracter repetitiv şi se impune prin această repetivitate este pasibil de etichetat în mod public ca deviant, el angajându-se în devianţă secundară. Subiectul, modelând conduita sa, acceptă treptat devianţa ca rol, comportând consecinţe asupra conceptului de sine şi a identităţii sale sociale.

Fenomenul devianţei este dependent de fiecare societate, el existând pretutindeni. Durkheim remarcă, astfel, că în toate societăţile găsim oameni care-şi atrag represiunea penală, deoarece oamenii nefiind identici este imposibil ca toţi să împărtăşească sentimentele colective cu aceeaşi intensitate, unii dintre ei comiţând

[13] Apud A. Stoica-Constantin, *Conflictul interpersonal*, Iaşi, Edit. Polirom, 2004.
[14] E. M. Lemert, *Social Patology*, New-York, McGraw-Hill, 1951.

acte ofensatoare, pasibile de sancţiuni penale. Sancţiunea impusă deviantului este consecinţa ataşamentului faţă de norma socială, actul etichetat deviant fiind altă faţă a normei[15].

Normele sociale antrenează, prin dimensiunea lor relativă şi universală, distincţia dintre **relativitatea devianţei** şi **universalitatea devianţei.** Cu scopul de a nu se crea confuzie în sensul relativităţii devianţei, se impune distincţia între determinările devianţei, în funcţie de situaţie, statut şi context normativ.

Luând în considerare parametrul situaţie, un act va fi condamnat dacă are loc într-o anumită situaţie şi nu va fi condamnat în alte împrejurări. Un act sexual desfăşurat între un bărbat şi o femeie va părea perfect normal dacă se desfăşoară în intimitatea unei camere şi cu consimţământul celor doi şi etichetat ca indecent, dacă are loc în plină zi, într-un parc public, iar dacă femeia nu consimte, bărbatul riscă să fie învinuit de viol.

Un act poate fi deviant sau nu şi în funcţie de statutul sau rolul social al autorului său. A omorî este o crimă extrem de gravă, dar nu şi pentru soldatul aflat în război.

Contextul normativ intervine, de asemenea, în determinarea specificului comportamentului deviant. Ceea ce este condamnat în sânul unei culturi sau într-o epocă este adesea tolerat în altă cultură sau în alte perioade de timp. Drogurile, care secole de-a rândul au fost tolerate de arabi, se află azi în afara legii. Morfina, care este folosită ca medicament, este utilizată în mod ilegal şi pentru efectele sale psihoactive.

Relativismul normelor depinde de societate, antrenând şi caracterul de relativitate al devianţei. Universalitatea devianţei are o arie mai restrânsă de acte, care au fost în mod constant şi întotdeauna prohibite, cum sunt incestul dintre mamă şi fiu, frate şi soră, răpirea, violul, omorul unui membru al grupului, furtul.

Dacă natura a ceea ce este considerat drept devianţă variază foarte mult, fenomenul devianţei este prezent pretutindeni, depinzând de fiecare societate. Durkheim amintea că în toate societăţile umane găsim oameni care-şi atrag represiunea penală. Infracţiunea îi apărea lui Durkheim ca un fapt care face parte integrantă din viaţa în societate. Solidaritatea socială, impunând majorităţii să împărtăşească anumite sentimente colective, nu poate tolera de pe aceste poziţii actele care lovesc puternic în acestea, deoarece ar pune în discuţie o legătură socială esenţială. Deoarece este imposibil ca toţi membrii unui grup să împărtăşească sentimentele colective cu aceeaşi intensitate, vor exista unii care vor comite acte judecate ca ofensatoare de către ceilalţi, care se vor vedea, astfel, condamnaţi la o sancţiune penală. Oamenii, nefiind identici, este inevitabil ca unii să încalce anumite reguli. Şi atunci cei care sunt convinşi de necesitatea regulilor nu se vor putea abţine să nu-şi manifeste dezaprobarea. Sancţiunea impusă deviantului este consecinţa ataşamentului faţă de norma socială. Devianţa este cealaltă faţă a normei.

[15] E. Durkheim, *Suicide*, New-York, Free Press, 1951.